

Prof. dr
TOMA ĐORĐEVIĆ

Mogućnost upotrebe masovnih medijuma u funkciji specijalnog rata

Specijalni rat kao fenomen međunarodnih političkih odnosa se ovaploćuje kao akt ideološko-političke ili propagandno-psihološke diverzije, kojim države — subjekti toga tipa agresije teže da destabilizuju društveno-politički sistem zemalja sa kojima su, iz bilo kojih razloga, u međusobnom neprijateljstvu. U uslovima klasne borbe civilizacijskih razmera, specijalni rat je redovna pojava savremenog sveta, i to sa dalekosežnim posledicama po integritet država koje su izložene diverzijama te vrste — specijalnom ratu. Svrha ovoga rada je da ukaže na neke teorijsko-pragmatičke aspekte specijalnog rata, imajući u vidu masovne medijume kao izuzetno značajne instrumete psihološkog dejstva, pa i psiholoških diverzija ukoliko se s tim ciljem upotrebe. Kako je specijalni rat već definicijom sveden na svoje globalne odrednice, valja ga u daljoj analizi razmotriti u njegovim osnovnim dimenzijama i uzročno-posledičnim vezama.

Imajući u vidu da je specijalni rat poseban oblik ratne prakse u uslovima klasnog konfliktnog suočavanja poredaka sa oprečnim društveno-istorijskim perspektivama, on se javlja kao supstitut oružanih ratova u formi svetskih sukoba. S druge strane, okolnost da se specijalni rat javlja u kontekstu globalnog klasnog sukoba civilizacijskih razmera, ukazuje i na red okolnosti koje ga uzročno-posledično situiraju. Reč je, naime, o specijalnom ratu kao posebnom aspektu međunarodnih konflikata, pa otuda i o pojavi koja je najneposrednije uzročno predodređena okolnostima preko kojih je taj

konflikt i uobličava u pojavu međunarodnog političkog života. To praktično znači da je specijalni rat koncentrisan izraz svih onih, na prvi pogled, logikom kretanja »društvene materije« na međunarodnom planu, nužnih konflikata među državama, neprijateljski suočenim, u čijem se razrešavanju iz posebnih razloga ne pribegava oružanim ratovima. To znači da se specijalni rat javlja ne samo kao supstitucija oružanih ratova, nego, ukoliko do oružane ratne prakse i dođe, kao njegova nezanemarljiva komponenta.

Specijalnim ratovima se oružani sukob, među državama konfliktno suočenim, nadomešta ideološkim sredstvima, a ukoliko do oružanog rata dođe, specijalnim ratom se, opet, kao neizbežnom komponentom oružanog sukoba, izoštrava uvid u razloge zbog kojih je do rata došlo. To znači da se specijalni rat može voditi i mimo oružanih formi ratovanja, a opet oružani rat nikada ne izbija, a da ga specijalni rat kao specifična forma ratne prakse nije pripremila i kasnije pratila. Svi oružani sukobi se, dakle, odvijaju u senci specijalnih ratova, pa se čak može tvrditi da su oružani ratovi u neku ruku u funkciji specijalnih ratova, preko kojih se nacijama upletenim u konflikt, zapravo, razotkriva, prava priroda konflikta i agresije te vrste sa stanovišta ideoloških orijentacija onih koji rat vode. Jer, specijalni rat se odvija u sloju ideološko-političkih konfrontacija država u konfliktu, a ta vrsta neprijateljskog suočavanja predstavlja sferu sukoba sa koje se skoro po inerciji sklizava u otvorenije forme oružanih intervencija. Može se reći da se specijalnim ratom ideološki i propagandno izoštravaju čak i nebitni aspekti konflikta među državama, tako da se na taj način podgrevaju tenzije na masovnoj skali, koje često svoje razrešenje traže i nalaze u ratnom sukobu oružjem.

Čak i oružane intervencije svetskih supersila na različitim meridijanima zemaljskog globusa mnogo podsećaju na navedenu spregu između oružanog i specijalnog rata, što ponovo ukazuje na verodostojnost teze da je oružani sukob najčešće u funkciji specijalnog rata. To naravno ne anulira tezu da je specijalni rat supstitucija za oružani sukob, ali čim do toga dođe — ratni sukob postaje njegova funkcija. Ta unutrašnja dijalektika odnosa među fenomenima istovetnog porekla još bliže razotkriva pravu prirodu specijalnih ratova, njihovu namenu. Specijalni rat je, naime, u krajnjoj konsekvenci — rat sa strateškim konsekvencama, a oružani ratovi su, vrlo često, samo njihova taktička instanca.

Cini nam se da to što smo kao globalni teorijski stav izveli na temelju savremenih događaja koje uzimamo za empirijsku podlogu

posebno važi za aktuelni trenutak svetske istorije. Jer, civilizacijski konflikt kao globalni klasni konflikt, u koji su — objektivnim razvojem — uvučene države dijametralno suprotnih ideoloških i filozofsko-antropoloških orijentacija, specijalnom ratu daje posebno izoštrene obrise. Specijalni rat se javlja kao supstitucija svetskog oružanog sukoba do koga iz poznatih razloga (ravnoteže političkih i vojnih snaga u svetskim razmerama) izgleda nije ni moguće da dođe. Ta istorijska činjenica, čini nam se, i pripisuje specijalnom ratu karakter strateškog sukoba, a otuda je onda izvedena i potreba za što oštrijim formama i perfidnijim taktikama u sferi ratne prakse uopšte. Pojedini oružani sukobi lokalnog ili regionalnog značaja, vođeni u senci intervencija svetskih supersila, upravo, i nisu ništa drugo nego taktički potezi u okviru sveopšteg blokovskog sukobljavanja s ciljem da se specijalnim ratovima razrađene koncepcije o sferama blokovske dominacije strateški obesnaže. Nesreća je, naravno, za pokret nesvrstanih što politika sfera uticaja ne zna za granice i moralne obzire, tako da su pod pritiskom te okolnosti i te zemlje uvučene, ako ništa drugo, a ono bar u neke forme odbrambenog suprotstavljanja specijalnom ratu, ne bi li na apstraktno operacionalnom nivou poimanja međunarodnih političkih odnosa uspele da izgrade odbrambene mehanizme s ciljem da zaštite svoj ideološki i teritorijalni integritet.¹

I, ukoliko je objektivno — bar za sada — oružani sukob svetskih razmera udaljena mogućnost, utoliko je specijalni rat među državama oprečnih ideologija izoštriji i bespoštedniji. Njega naročito intenzivno zaoštravaju zemlje — tvrđave kapitalizma, budući da je to prostor međunarodne zajednice, koji je iznutra izložen razornim tendencijama ka dubljim civilizacijskim preobražajima — ka socijalizmu. I, prirodno, preobražajima se opire svim sredstvima onaj ko bitku gubi, a gube je socijalne strukture u čijim je rukama još uvek ogroman ekonomski i finansijski potencijal, eksponenti krupnog kapitala povezani spregama oligarhijskih srastanja u svetskim razmerama. Suočavaju se, dakle, dva različito ideološki i ontološki zasnovana globalna sistema — dve protivurečno suočene civilizacije. Otuda, ta globalna perspektiva suočavanja socijalnih blokova (ne mi-

¹ Odbrambeno se suprotstavljaju specijalnom ratu države na svojoj teritoriji, kao i kada je u pitanju svaki drugi oblik odbrambenog otpora, ukoliko su izložene agresiji u formi specijalnog rata u međunarodnim političkim odnosima. Recimo, zemlje nesvrstanošći koje se drže nepokolebljivo izvornih principa pokreta izgrađuju odbrambene mehanizme preko mas-medijuma, kako bi odolele specijalnom ratu spolja kojim blokovske metropole često teže da ih destabilizuju iznutra, kako bi ih skrenule sa puta koji su globalno prihvatile zemlje nesvrstanošći sveta.

slimo samo na vojno-političke blokove) inspiriše protagoniste tih okvirnih antropološko-filozofskih i iznad svega ideološko-vrednosnih orijentacija na konflikt u totalitetu.

Vojno-politički blokovi i njihovi međusobni odnosi su u kontekstu tako definisanog sukoba — po našem mišljenju — samo deformisan izraz odnosa snaga koje nose ovde navedene oprečno inspirisane tendencije. Specijalni rat se zbog toga i sam — iako je u pitanju mnogo kompleksniji fenomen — najčešće ispoljava u svom čisto pragmatičkom aspektu. Njegova principijelna, ideološko-filozofska podloga je najčešće potisnuta u drugi plan, tako da se na površini društvenih zbivanja — budući da se najčešće uočava ta njegova pragmatična dimenzija — specijalni rat razotkriva u svojoj iskošenoj perspektivi, kao da se u formama specijalnog rata sukobljavaju vojno-politički blokovi ili, u najboljem slučaju, dve svetske supersile, a ne dve jasno već omeđene svetsko-istorijske civilizacije.

Tako se, dakle, pojavni oblik konfliktnog suočavanja dveju protivurečno koegzistirajućih civilizacija javlja kao deformisani izraz stvarnog sukoba, pa se na fonu tog globalnog konflikta stvarni konflikt odražava u iskošenom kontekstu i sa perspektivama u skraćenoj. Jer, na pozadini aktuelnih međunarodnih konflikata u krajnje izoštranim obrisima ocrtava se konflikt među blokovski svrstanim zemljama na čelu sa supersilama, i tako se zamagljuje stvarni odnos snaga u svetskim razmerama. Izvan te optike o sveopštom konfliktu civilizacijskog značaja ostaju nezahvaćene zemlje pokreta nesvrstanošći. A to su snage ogromnih socijalnih potencija i najčešće socijalistički orijentisane države. Tako se na taj način održava i reprodukuje i kriva svest o odnosu snaga u svetskim razmerama. Na tom prividu se, dakle, formira i održava jedna duhovna klima koja postaje barijera na putu okupljanja socijalističkih snaga radi zaštite svih već socijalističkim revolucijama utemeljenih vrednosti i koncepcija o socijalizmu kao svetskom procesu.

Funkcije specijalnog rata

Prava priroda specijalnog rata kao pojave socijalnog života razotkriva se posredstvom njegovih funkcija. Ostvarujući se u svojim bitnim funkcijama, specijalni rat se ovaploćuje kao poseban vid ratne prakse, povlačeći za sobom bitne implikacije za sudbinu međunarodne socijalne zajednice. I, budući da je svaki rat u principu forma agresije koja se ostvaruje bilo kao psihološka pretnja, bilo kao akt oru-

žanog nasilja jedne države u odnosu na druge, to agresija postaje sredstvo da se bilo strateški ili čisto taktički projektovani ciljevi ostvare u korist države koja vodi rat.

I, naravno, već sama okolnost da se rat vodi bilo u formi fizičke bilo u formi psihološke prisile — nasilja ukazuje i na međusobnu diferencijaciju vidova ratne prakse — oružanog i specijalnog rata. Ukoliko bi funkcija oružanog rata bila da se fizičkim nasiljem, sredstvima oružane prakse pobedi i fizičkoj dominaciji podredi država koja je predmet ratnog nasilja, utoliko bi funkcija specijalnog rata bila nešto drugačije koncipirana. Naime, funkcija psihološkog rata bi se iscrpljivala u formama psihološke diverzije, tj. preko otvorenih ili pak fluidnih oblika agresije, s ciljem da se destabilizuje poredak država izloženih agresiji te vrste, kako bi se slomio moralno-psihološki otpor dominaciji koju agresor namerava da nametne u bilo kom obliku.

Reč je, svakako, o namerama agresora da se sredstvima psihološke prisile menja *status quo* pozicija u odnosima među državama koje su, iz bilo kojih razloga, konfliktno suočene. U savremenim uslovima tako je, recimo, koncipirana aktivnost svih onih država koje najrazličitijim aktima podrivaju principe miroljubive koegzistencije među državama različitih državno-pravnih poredaka, dakle država koje se nepomirljivo odnose prema pokretu nesvrstanih i njegovim ciljevima. I, kako se svrha specijalnog rata može ostvarivati celokupnom skalom promena koje zemlje agresori teže da izazovu, to se i funkcije specijalnog rata ostvaruju na različitim nivoima i sa posebno očekivanim učincima — jednom kao otvorena i brutalna pretnja nezavisnosti država izloženih agresiji sredstvima psihološkog, ekonomskog i moralno-političkog pritiska, a drugi put formama fluidne agresije koja se tek u krajnjoj konsekvenci opaža kao ideološki učinak specijalno-ratovske prakse, prokrijumčarene u kulturnoj razmeni među državama. Jednom je funkcija specijalnog rata, dakle, isturena u prednji plan odnosa među konfliktno suočenim zemljama, a drugi put potisnuta u zadnji plan, te se eksponira kao propratna pojava, inače konvencionalno prihvatljivih formi razmena kulturnih informacija i dobara sa »izričito« humanističkim porukama.

Prema tome, ukoliko se funkcija specijalnog rata iscrpljuje u destabilizaciji društveno-ekonomskog i političkog poretka zemlje koja je izložena agresiji te vrste, onda se ta funkcija specijalnog rata može graduirati, zavisno od prirode implikacija koje ta vrsta agresije povlači za sobom. U tom smislu funkcija specijalnog rata se ovaploćuje ili posredovanim formama agresije sa apriornim, neposredno očeki-

vanim posledicama ili preko mnogo složenijih formi delovanja sa dalekosežnim posledicama po destabilizovani poredak. I u jednom i u drugom slučaju ta funkcija se globalno ostvaruje u slamanju otpora dominaciji države koja tu vrstu agresije preuzima sredstvima socijalno-psihološkog porekla, dakle ne oružjem, mada su i mnoge subverzivne aktivnosti uz upotrebu oružja često samo instrument u funkciji specijalnog rata i njegove globalne strategije. Setimo se samo perioda sopstvene istorije, pa ćemo mnoge subverzivne delatnosti usmerene protiv naše zemlje lako identifikovati u funkciji instrumenata specijalnog rata koji je vođen ili se vodi protiv našeg društvenog uređenja (takvi su bili — period hladnog rata, informbirovska kampanja i sl).

Nas, naravno, pretežno zanimaju tehnike delovanja preko kojih se funkcija specijalnog rata ostvaruje vanekonomskim i vansubverzivnim (aktivnostima) instrumentima, tj. pretežno fluidnim oblicima agresije. A takvi su instrumenti svakako komunikativne tehnike — prvenstveno sredstva masovnih komunikacija.

Komunikativne tehnike u funkciji specijalnog rata

Može se reći da se tehnike komunikativne prakse — medijumi masovne difuzije poruka — mogu naći u funkciji specijalnog rata u dvojakoj ulozi: a) kao direktni provodnici psihološke agresije, idejno-političkog dejstva na ponašanje celokupnih populacija, s ciljem da se destabilizuje politički sistem zemlje koja je tom dejstvu izložena, i b) kao provodnici idejno-psihološkog uticaja kojima se posredno, fluidnim oblicima agresije, razgrađuje i podriva generalna skala socijalnih vrednosti na temelju kojih je državno-pravni poredak zemlje, izložene specijalnom ratu, utemeljen. Jednom se, dakle, sredstva masovnih komunikacija javljaju u ulozi prenosnika tendencioznih poruka sa otvorenim ratno-huškačkim intencijama, s ciljem da se destabilizuje društvo izloženo tom dejstvu; drugi put se, opet, ta ista svrha postiže, ili želi da ostvari, zaobilaznim mehanizmima, fluidnim oblicima psihološke agresije, s ciljem da se podrije vrednosno-ideološka platforma kojom je ideološko-politički habitus određenog društva definisan.

U oba slučaja, masovni medijumi kao tehnike masovne komunikacije predstavljaju materijalno-simboličku, a poruke sa svojim intencijama — značenjsko-smislaonu komponentu komunikativnog čina kao akta recipročne razmene ideja, emocija ili iskustava.

A) *Masovni medijumi u funkciji otvorenih pretnji* suverenitetu zemalja koje su izložene specijalnom ratu. Tu svoju funkciju masovni medijumi — bez obzira da li je specijalni rat u funkciji globalnih, strateških ili samo taktičko-operativnih koncepcija zemalja koje preuzimaju agresiju te vrste — ostvaruju u statusu kanala masovne difuzije tendencioznih poruka. To su kanali čijim posredstvom se masovno reprodukuju ideje (i svest) preko kojih se otvoreno i bez zakulisnih ciljeva sugerira — propagandnim kampanjama — određen tip ponašanja: recimo, subverzivna aktivnost spolja ili iznutra uperena na podrivanje postojećeg poretka, ili ideološko oblikovanje subverzivnih snaga, s ciljem da se u bližoj ili daljoj perspektivi naruši postojeći sistem države izložene tom dejstvu.

Verovatno ovde navedene vidove otvorenih pretnji za suverenitet do tada postojećih sistema možemo empirijski verifikovati na formama specijalnog rata vođenog s one strane granica — Poljske, Kampučije, zemalja Bliskog istoka, Nikaragve, Angole i mnogih drugih zemalja koje su izvrgnute intenzivnom dejstvu ratnohušakačkih i subverzivnih delatnosti, imperijalističkim nasrtajima na slobodu pojedinih naroda širom sveta.

Sve te subverzivne delatnosti su, neosporno, dejstvom masovnih medijuma ne samo prethodno projektovane kao akt agresije, nego su uz pomoć masovnih medijuma i manipulativno, agitaciono-propagandnim porukama, obrazložene kao zakoniti akt zemalja koje ih preduzimaju. Masovni medijumi, dakle, snažnim dejstvom na svest i ponašanje masa mogu da pribave legitimitet i aktima koji se sa stanovišta humanističkih vrednosnih orijentacija nikako ne mogu ozakoniti. Kako, inače, objasniti okolnost da su mnoge agresije i danas očuvale status legitimnih akata nego okolnošću da im je taj status pripisan dejstvom masovnih medijuma i njima posredovanim ideološkim kampanjama. Masovni medijumi to postižu tehnologijom svoga dejstva, idejno-psihološkim implikacijama koje emaniraju poruke posredovane masovnim komunikacijama. Tim porukama se utire put do svesti masa idejama koje su u odgovarajućim propagandnim subverzivnim centrima prethodno psihološki obrađene, tako da pogađaju podsvesna psihološka polja i u svest masa se pretaču mehanizmima koje manipulirane mase ne mogu racionalno da kontrolišu. Mnoge, naime, propagandne tehnike — tehnika ponavljanja tendencioznih poruka, tehnika psihološkog rata, ispiranja mozgova itd; ne bi ni bile moguće u odsustvu delovanja medijuma masovne komunikacije. Stoga ponekad promovisati ideju masovnim medijumima isto je što i pripisati joj ulogu mehanizma kojim se manipulativno pos-

ređuju saznanja, čemu se i individue izoštrene individualnosti teško opiru ukoliko se izlažu dejstvu komunikativnih tehnika — televiziji, radiju, filmu, jednom reči tehnikama elektronske komunikacije. Osobenosti navedenih medijuma komunikacije ogledaju se prvenstveno u mogućnostima da dejstvima na psihološka polja ispod praga diskurzivne svesti deterministički motivišu i čisto logičke procese rasuđivanja i, što je još važnije, da se toj sferi logičke svesti asocijativno nametnu sadržaji svesti, ideje, kojih bi se mnogi izloženi tom dejstvu rado odrekli u mnogim slučajevima. Čovek je, dakle, mrežom kanala elektronske komunikacije, često mimo svoje volje izložen dejstvu kontinuirane prakse delovanja na svest i emocije, tako da se njegova svest iz dana u dan »truni« sadržajima koje, budući posredovani složenim psihološkim procedurama, i nije u stanju da vrednosno selekcioniše. Čovek se, dakle, nesvesno prepušta ideologijama koje inače ignoriše, jer je iz potrebe za psihološkom relaksacijom često razoružan rekreativno-zabavnim sadržajima. I ako samo zamislimo jednu ideološko-subverzivnu kampanju vođenu svim sredstvima psihološkog dejstva, nije teško predvideti njen ishod pogotovu ako je uperena protiv zemlje koja je i iznutra razjedana sopstvenim protivurečnostima.

B) *Masovni medijumi u funkciji ljudskih oblika agresije* preko kojih se manipulativnim tehnikama teži da podrije poredak zemlje izložene tom dejstvu. U fluidne oblike agresije ubrajamo sva ona dejstva poruka posredovanih masovnim medijumima koja se ostvaruju tako suptilnim manipulativnim postupcima da ih je skoro nemoguće eliminisati. Ta dejstva se neprimetno imputiraju našoj svesti već samom činjenicom da su, prvo, posredovana univerzalnim proizvodnicima idejnog i estetsko-psihološkog dejstva, kao što su televizija i film posebno, tako da je teško zamisliti bilo koju zemlju strogo isključeni iz međunarodne komunikacije kao mehanizma kulturne razmene u danas krajnje integrisanom svetu; i drugo, da je svet komunikacijom ispresecan uzduž i popreko, a komunikativne tehnike su svojim dejstvom rastvorile mnoge ograde iza kojih su se, kao iza gvozdениh zavesa, skrivale pojedine zajednice iz straha da se izlože dejstvu drugih ideoloških uticaja, tako da je svet danas otvorena zajednica klasnih i bezklasnih društava. Iz te okolnosti proističe i zaključak da se svet danas, baš zbog suočavanja klasnih i besklasnih društvenih zajednica, upravo našao u prisustvu globalnih ideoloških podela, pa otuda i u prisustvu jednog globalnog ideološkog konflikta.

I, naravno, konflikt dveju oprečnih ideološko-filozofskih formacija, čija se međusobna interferencija prepoznaje u svakom aktu razmene ideja i kultura, postaje i intenzivniji i totalan. Tu, zapravo,

i počinje rat dveju ideologija, posredovan medijumima masovne komunikacije, rat vođen svim sredstvima psihološke agresije — fluidnim oblicima agresije. Doduše, svedoci smo činjenice da se te forme ratne prakse šire i među zemljama socijalističkog poretka, odnosno zemljama pokreta nesvrstanih, ali nas ovde posebno zanima globalni svetski konflikt i fluidni oblici agresije kao forma specijalnog rata, preko kojih se taj konflikt među zemljama različitih ideoloških orijentacija izoštrava.

Naime, funkcija fluidnih oblika agresije se iscrpljuje u aktu psihološkog porobljavanja masa, podređivanjem njihove svesti kanoni- ma istorijski prevaziđenog ideološko-filozofskog načina mišljenja i rasuđivanja, kako bi se podrili ili ideološki rastvorili temelji pogleda na svet koje je inaugurisala socijalistička revolucija. U tom kontekstu se, dakle, mora razmatrati i uloga masovnih medijuma kao manipulativnih tehnika posredovanja tih formi psihološke agresije. Agresijom na svest ljudi svrstanih u ljudske zajednice se, baš kao i oružanim agresijama, ugrožava integritet zajednica utoliko opasnije ukoliko su te forme agresije fluidnije i teško prepoznatljive, a opet sistematske i razorne. Tim formama agresije mogu da se parališu društveni mehanizmi vitalni za opstanak zajednica na nivou već prihvaćenih ključnih vrednosno-ideoloških i materijalno ekonomskih orijentacija. Zamislimo, na primer, mogućnost da se fluidnim oblicima agresije sistematski i sinhronizovano spolja i iznutra razgrađuje još uvek nedovoljno snažno utemeljena ideološko-vrednosna konceptualizacija državno-pravnog poretka, dakle, njemu odgovarajući i revolucionarnim promenama promovisan svet vrednosti, pa će biti lako pojmiti kako bi se u tom slučaju ceo jedan poredak odnosa počeo da izvirgava u svoju sopstvenu suprotnost. Nije li, recimo, potrošačka ideologija model kulture koji se kao kultura potrošačkog instinkta razvio do nivoa globalne filozofsko-antropološke pozicije na zapadu — prava suprotnost svemu što je na humanističkim vrednostima višeg reda zasnovano u marksističkoj orijentaciji i u kontekstu promena izazvanih socijalističkom revolucijom? To znači da se svako prepuštanje vladavini raznih subkultura — potrošačkoj kulturi, rok-kulturi, kulturi biznisa i menadžerskog mentaliteta, neminovno odražava na ideološko-vrednosni integritet i poziciju zajednice koja je izvela socijalističku revoluciju i gradi poredak odnosa među ljudima na ontološki još nezasnovanim podlogama. Štaviše, pod sistematskim i trajnim udarima tih fluidnih formi agresije vrednosni sistem zemlje socijalističke orijentacije može do te mere da se destabilizuje tako da se ključni produkcionni odnosi počinju deformisati, da gube neke od statusnih aspekata prema kojima se jedino i mogu kao soci-

jalistički prepoznavati. Na jednoj još uvek nedvoljno stabilnoj skali vrednosti te vrednosne pozicije mogu, pod udarom tih fluidnih oblika agresije da sklizavaju sa više na niže ravni te skale, čime se u svom važenju degradira mnoštvo kriterijuma izvedenih iz te vrednosne podloge, skale; a onda, odjednom, i uz sve verbalno-deklarativne otpore potrošačkoj kulturi, tehnomenadžerskim spregama, devijantnim praksama, počinje da nas u praksi orijentiše upravo ta tako fluidnim formama agresije imputirana svest. Odjednom, tako deformisana svest se — budući koegzistentna određenom tipu odnosa i prakse — izvrgava u normu ponašanja koja počinje da empirijski osporava mnoga, čak i pravno-sankcionisana pravila ponašanja. Tako se ilegalno »legalizuje« jedan, na temelju poremećenih vrednosnih kriterijuma izveden sindrom normi koje, budući fluidnim oblicima agresije nametnut kao okupacija svesti, fluidno i deluje kao podobni mehanizam motivisanja određenog tipa ponašanja.

Šta je onda to što tako fluidnim oblicima agresije ide naruku u sferi komunikativne prakse, i koji su to mehanizmi posredovanja tako pomenutih formi agresije?

Na ova pitanja ćemo najbolje odgovoriti ako, bar u skici, razmotrimo pravu prirodu dejstava informativnih sadržaja, posredovanih masovnim medijumima. Jer, ta dejstva su po svojoj strukturi i efektima definisana već u aktu proizvodnje poruka posredovanih masovnim medijumima. Stoga, svi oni koji se izlože dejstvu masovnih medijuma, izlažu se, dakle, dejstvu poruka u čijoj je strukturi, već u aktu njihove proizvodnje i oblikovanja, ugrađen čitav sistem intencija. To znači da su primaoci tih poruka — masovni auditorijumi TV-gledalaca, filmska publika, slušaoci radija, čitaoci revijalne štampe i stripova itd., *á priori* predodređeni u aktu recepcije poruka. Sve što se posredstvom poruka te vrste udene u svest masa izloženih dejstvu masovnih medijuma smišljeno je već u njihovom oblikovanju. Stoga, manipulisanjem masama, tehnikama komunikativne prakse, ostaje otvorena mogućnost za sve one koji toj vrsti delatnosti žele da pribegnu.

Postoje dve mogućnosti da se deluje na mase porukama masovnih medijuma a ta dejstva steknu aspekt manipulativnog delovanja. U oba slučaja ta dejstva ostaju ispod nivoa ideološko-filozofske razine jednog marksističkog pogleda na svet i njemu primerene skale vrednosnih orijentacija.

a) Prva mogućnost se iscrpljuje tako što se — i kad to proizvođači poruka svesno ne žele — to »sklizavanje« ispod razine ideološki sankcionisanog pogleda na svet događaja usled objektivne nemoći da

se iz dana u dan idejno ovladava tehnološkim mogućnostima masovnih medijuma, pa se tako svaki podbačaj u idejnosti televizijskih, filmskih ili radiofonskih prezentacija kruniše kao pad ispod nivoa ključnih ideja i svesti naše epohe, tj. kao imputirana svest masama. Iz ugla naše analize gledano, to već predstavlja, neosporno, jednu vrstu psihološke agresije, tim pre ako je širenje poruka okrnjenih idejnih, estetsko-umetničkih i moralno-političkih vrednosti učestan oblik komunikacije, tako da masa recipijenata, budući oguglala na takvu vrstu poruka, počinje da prihvata tako imputiranu svest, onespособljena za kritičku opservaciju.

b) Druga mogućnost je zasnovana na svesnoj nameri komunkatora pri oblikovanju poruka da se na nama oprečnim vrednosno-ideološkim podlogama plasiraju sadržaji posredstvom poruka masovnih medijuma. Taj tok fluidnih oblika agresije, posredovan porukama masovnih medijuma, utoliko je ubojitiji ukoliko su veće mogućnosti preobražavanja komunikativnih tehnika u manipulativne svrhe. Preobražavati masovne medijume u tehnike manipulativne prakse, opet, znači pripisivati tehnikama velike komunikativne moći funkcije koje im u principu izvorno i nisu namenjene. Jer, istorijski gledano, medijumi komunikacije su nastajali iz potrebe da se informativni sadržaji što efikasnije prenesu u prostoru i vremenu, kako bi se uvećao fond spoznaja o svetu i ljudskim iskustvima. Sve veća potreba za svrhovitošću prakse u složenim uslovima društvene reprodukcije je uslovljavala i sve veći protok informacija, a medijumi komunikacije su iz etape u etapu sve efikasnije tu funkciju ispunjavali. Sve druge funkcije koje su medijumi komunikacije istorijski sticali u klasnom društvu — njihov ulog u propagandnoj praksi s ciljem da se ideološki indoktriniraju masovne populacije ljudi samo su izraz klasno-socijalnih potreba da se i tehnološkim izumima imputira vrednosno-ideološki korelat. Tako su se iz te potrebe veoma rano počeli preobražavati medijumi ljudske komunikacije u instrumente ideološke i političke indoktrinacije. Agitaciono-propagandna praksa je počela da se, budući nemoguća bez svoje komunikativne podloge, parazitski pripija uz svaki informativni čin. Dakle, medijumi komunikacije su se, često zavisno od trenutnih političkih potreba, preobražavali u tehnologije manipulativne prakse: otuđivali su se u odnosu na svoje izvorne, informativne funkcije, i to s jednim osnovnim ciljem da se masama — tehnikama velike komunikativne moći — imputiraju ideje i svest sa određenim namenama. I tu, zapravo, počinje da se otvara mogućnost posredovanja fluidnih oblika agresije s ciljem da se, umesto teritorijalno-fizički, mase porobe manipulativno-psihološki.

Indoktrinacija masa je tako postala nerazdvojni učinak delovanja masovnih medijuma, preobraženih u tehnike velike manipulativne moći, kao što je medijum televizijske, filmske ili radio-komunikacije. Tako je, dakle, i specijalni rat, do tada vođen primitivnim medijumskim tehnikama, izumom elektronskih medijuma komunikacije, stekao tehnike izuzetne komunikativne moći i širokog spektra dejstva. Medijume elektronske komunikacije i nije bilo teško iskoristiti u manipulativne svrhe, jer su se toj ulozi i sami nudili, budući da se porukama televizijskog ili filmskog medijuma informativni sadržaj, ideje i saznanja, prenose sa tla racionalno nekontrolisanih psiholoških sfera na plan čiste, logičke svesti, veoma suptilnim mehanizmima identifikacije i projekcije.

Poruka — razvodni mehanizam fluidnih oblika agresije

Poruka je, neosporno, ključna karika u razvodnom mehanizmu kojim se u medijumu ljudske komunikacije šire uticaji u prostoru i vremenu. Prema tome, pod pretpostavkom da se masovnim medijumima, iz klasno-socijalnih razloga, namerno šire poruke suprotnih intencija, recimo, ideološko-političkim orijentacijama graditelja socijalizma, oni će svakako tako nametnutu svest osećati kao agresijom svoje vrste imputiranu svest. Poruke preko kojih su se, podsvesnim procedurama kao zakulisnim formama delovanja, prelili u našu svest informativni sadržaji oprečnih intencija i nisu ništa drugo nego razvodni mehanizam fluidnih oblika agresije — agresija na ljudsku svest. Jer, prelivati u svest masa, složenim procedurama manipulativnog delovanja, informativne sadržaje sa oprečnim ideološkim implikacijama isto je što i imputirati masi vrednosno-ideološku poziciju oprečnu, recimo, opredeljenjima ljudi orijentisanih marksizmom-lenjinizmom u praksi. A to je, svakako, ravno napadu na integritet zajednice utemeljene na tim osnovnim ideološkim i vrednosnim premisama i opredeljenjima ljudi izloženih tom tipu agresije. I to je empirijski proverljivo kako smo i napred dokazivali. Ali, kako se onda, konkretnije rečeno, porukama masovnih medijuma ti fluidni oblici agresije razvode od komunikatora (manipulatora svešću masa) do recipijenata, a da ovi to ne mogu da osujete?

Reč je, naime, prvenstvo o porukama složenih simboličko-značenjskih struktura, slojevitih po idejno-psihološkim implikacijama koje ostavljaju za sobom u svesti onih koji se recepciji takvih poruka izlože. Naime, najveći broj poruka širenih u formi televizijskih ili

filmskih prezentacija, radiofonskih prizora itd, deluje na mase recipijenata celinom svog informativnog jezgra koje je kao informativna instanca prosto razređeno po slojevima metaforičko-simboličkog korpusa same poruke. Otuda, i akt recepcije poruka te vrste postaje višestepeno psihološko zbivanje, usmereno aktom oblikovanja poruka u spektakularnoj formi, a takve su televizijske i filmske prezentacije sa estetsko-zabavnim implikacijama. A to, zapravo, i jesu poruke osposobljene da svojom kompleksnom strukturom obuzmu čoveka u totalitetu njegove duhovne organizacije, ali tako što će se sfera logičko-apstraktnog poimanja informativne instance usloviti čulno-perceptivnim osloncima emocionalnog doživljavanja poruke, tj. nivoom tzv. podsvesne apercepcije ideja.

Tako, dakle, podsvesnim mehanizmima identifikacije i projekcije, aktom čulno-perceptivnog i intuitivno-emocionalnog poniranja u tkivo poruka spektakularnih formi, dosegnuti čitav red porukom ovaploćenih ideja, isto je što i prepustiti im se bez otpora, bez selekcije i ideološko-vrednosne prekvalifikacije. I, čim je to tako na masovnoj skali ponašanja subjekata komunikativne prakse tj. na sektoru komunikacije posredovane masovnim medijumima, onda postaje jasno ne samo kako se tehnikama velike difuzije seju ideje nego i kako se posrednim suptilnim procedurama neprimetno mogu duhovno da porobljavaju mase. Ako se ima u vidu i okolnost da se dejstvo poruka masovnih medijuma ne može iscrpiti a da za sobom ne povuče kao posledicu — uprosečavanje svesti onih koji su se dejstvu masovnih medijuma izložili, onda tek postaje jasno u kojoj meri poruke te vrste mogu postati razvodni mehanizmi fluidnih oblika agresije na mase.

Naravno, poruke spektakularnih formi koje se iz dana u dan šire mas-medijumima — televizijom, filmom, radijom, stripom itd., nisu u celini uvek podređene funkcijama manipulativne prakse, mada, recimo, propagandne kampanje i u tu svrhu oblikovane poruke isključivo tim svrhama služe; tu vrstu srećom recipijenti često lako prepoznaju i odbacuju. Mnogo je složeniji status poruka koje samo u jednom segmentu svoje složene strukture bivaju podređene svrhama manipulativne prakse. To su poruke koje na prvi pogled i nemaju tako koncipirane intencije. Recimo, jedna poruka slojevite strukture može tek u nekoj desetoj instanci da »zazvuči« propagandno, a da su svi prethodni planovi njenog dejstva korektno intonirani idejno i estetski.

Pomenimo, recimo, film »Crveni« američke proizvodnje, u kome je na specifičan način tretirana oktobarska revolucija, pa ćemo se uveriti kako je u pitanju poruka sa izuzetno složenim idejno-estet-

skim planovima ili implikacijama. Na prvi pogled film je dobro režirano filmsko zbivanje koje gledaoce, mehanizmima identifikacije i projekcije, do te mere emocionalno vezuje za protagoniste filma da se oni tog »gvozdenog zagrljaja« ne mogu osloboditi, i ne samo dok traje projekcija filma. Sve su ideje istim intenzitetom emocionalno podgrađene, tako da se postiže vanredna ravnoteža i međusobna interferencija po dejstvu na gledaoce. U spektru ideja ovaploćenih filmskom porukom, jednog trenutka se izdvaja po svojoj ideološkoj akcentuaciji — ideja o prevalentnosti obaveza revolucionara nad porodično-intimnim vezama, i to po svaku cenu. I tu se, zapravo i otvara jedan odnos u celini filmskog zbivanja sa ideološko-vrednosnim implikacijama. Ta reinkarnacija jedne već u nas zaboravljene propagandne devize o komunistima kao bezosećajnim svorenjima, može i da nema propagandni učinak na naše gledaoce. Međutim, za američkog gledaoca ili gledaoce na drugim meridijanima sveta, ta tako plasirana ideja i ne mora ostati bez svog dejstva. Ukoliko ta ideja i proizvede takva dejstva onda će trag njenog uticaja na ponašanje ljudi ostati utoliko dublji i trajniji ukoliko je propagandno intonirana ideja prodrla u svest gledalaca kao snažno emocionalno podgrađen mentalno-psihološki sadržaj. Tako će se dakle, jednim segmentom svoje slojevite strukture filmska poruka razotkriti u svim svojim manipulativnim mogućnostima. Šta više, svi gledaoci pomenutog filma i ne moraju sa krajnje izoštrenom svešću dekodirati ideju o kojoj je reč, a ona će, neosporno, živeti i funkcionisati u njihovoj dubljoj podsvesti, prelivajući kap po kap svoje ideološke supstance u polje intelektualno-logičkog poimanja implikacija koje ta ideja povlači za sobom. Svako, pak, ko odmah ili bilo kad razotkrije pravu prirodu tako emocionalno prožete i prihvaćene ideje i pod teretom emocionalnih potpora nju dovede do čiste svesti shvatiće — ukoliko se ona kosi sa njegovim empirijskim iskustvima i saznanjima o komunistima — revolucionarima — propagandne implikacije navedenih poruka kao agresiju perfidnih formi. Na navedeni način biće, opet, porobljena svest i onih koji i bez otpora budu pristali na imputirana saznanja ove vrste, jer je u pitanju prostiranje ideja iz čisto manipulativnih razloga, a ti razlozi najčešće navode aktere manipulativne prakse na različite forme psihološke agresije, samo da bi postigli učinke saglasne njihovom ideološko-propagandnom opredeljenju.

Tako suptilnim procedurama psihološkog delovanja na mase plasiranjem ideja obezbeđuju se poruke širene masovnim medijumima — filmom, televizijom, radijom, stripom itd. U tom smislu i govo-

rimo o poruci kao o razvodnom mehanizmu fluidnih oblika agresije, s namerom da ukažemo i na mogućnost jačanja odbrambenih mehanizama nacija koje su toj vrsti agresije izložene. Jer, reč je o specifičnoj formi agresije kao posebnom obliku ratne prakse, te se i njoj kao i svakom drugom obliku političke agresije valja adekvatno odupreti.

Mi smo ovde uzeli za primer filmsku poruku u funkciji razvodnog mehanizma uticaja o kojima je reč, a te iste i možda još implikativnije po posledicama mogu da se ostvare i preko TV poruka, stripa itd, i to tim pre što se usled neprekidnog izlaganja dejstvu TV-poruka masovni auditorijum gledalaca hteo ne hteo izvirgava manipulativnim moćima TV-poruka, pa se tako konsekvence fluidnih oblika agresije multiplikuju. Tome ide na ruku čak i tehnologija delovanja TV-slike elektronski strukturirana pred očima gledalaca, zbog čega se i govori o njenim magičnim komunikativnim moćima. Njoj se pripisuju čak i hipnotičke moći, o čemu unekoliko govori i navedena analiza dejstva filmske slike, tj. poruke u formi filmskog zbivanja.

*

Sve to, naime, nalaže posebnu odgovornost poslenicima medijske komunikacije, ali i šire društvenim činiocima, da se krajnje obazrivo ponašaju u procesu masovne difuzije poruka slojevitih struktura. Jer, specijalni rat koji se vodi protiv, recimo, našeg samoupravnog društva može biti stotruko motivisan, i vodi se, kao što smo videli, preko teško prepoznatljivih tehnika delovanja na svest. Bez obzira na to što nas ta vrsta agresije — kao što ni otvorenije forme pretnji nisu mogle u prošlosti — neće moći da porobi ili osujeti u izgradnji samoupravnog socijalizma, ostaju ipak druge konsekvence tog dejstva. Naime, ostaje mogućnost prisustva specijalnog rata kao faktora destabilizacije, i to bez obzira na forme u kojima se ta vrsta rata vodi. Što su forme agresije fluidnije to ih je teže razotkrivati i svesno eliminisati njihove efekte. Navedena mogućnost remećenja reda vrednosti na, ideologijom marksizma sankcionisanoj vrednosnoj skali, najbolje ilustruje mogućnost podrivanja temeljnih vrednosti našeg društva, prosto prodorom potrošačke, konzumentsko-tržišne kulture na naše tlo i to uz dosta aktivno sadejstvo nekih aktera našeg sopstvenog razvitka. To, opet, ukazuje i na pravu prirodu specijalnog rata koji se kao delatnost posebne vrste parazitski pripija uz svaku našu unutrašnju teškoću, kao isključivi faktor destabilizacije.

Osujetiti dejstva svake od formi specijalnog rata moguće je samo sinhronizovanim naporima i aktivnošću pre svega institucionalizovanih sistema koji se kao podsistemi našeg političko-samoupravnog sistema i javljaju u ulozi faktora humanističke socijalizacije, a to su edukativno-obrazovni i informativno-komunikativni sistem, ubrajajući tu i ostale poluge političko-samoupravnog korpusa naše suprastrukture. Metaforički rečeno, svi ti akteri naše socijalističke i samoupravne prakse moraju postati graničari naše slobode, a to je utoliko teže što su u ovom slučaju u pitanju fluidni oblici agresije koje valja osujetiti, i to svim sredstvima, a pre svega kreativnim potencijama i delima nacija i narodnosti spregnutih nerazlučivim vezama zajedništva.